

הבית שאנו בונים ביחד

הרצף המתחיל בפרשת תרומה ונמשך בפרשות תצווה, כי תישא, ויקהל ופקודי מעורר תמיהות. מתוארים בו לפרטי פרטים מבנהו ורכיביו של המשכן, המקדש הנייד שבני ישראל נשאו עמם בנדודיהם במדבר. עניין זה תופס כמעט את כל השליש האחרון של ספר שמות. לשם מה האריכות הזו? במה מועיל הפירוט הרב? הרי המשכן היה רק בית עראי לשכינה, שהוחלף לבסוף במשכן בירושלים.

ועוד: מדוע בכלל נמצא סיפור בניית המשכן בספר שמות? מקומו הטבעי הוא ספר ויקרא, המוקדש בעיקרו לענייני עבודת המשכן והקורבנות. ספר שמות, לעומת זאת, הוא ספר שאפשר לתת לו את כותרת המשנה "לידתה של אומה". הוא מספר כיצד הפכו בני ישראל ממשפחה לעם ומעבדים לבני חורין. הוא מגיע לשיא בברית שכרת ה' עם העם הזה בהר סיני. מה לכל זה ולמשכן? דרך זו לסיים את הספר נראית מוזרה.

אני מאמין שלכל זה יש סיבה עמוקה מאוד. הבה ניזכר תחילה בקורות בני ישראל עד לנקודה זו בספר שמות. קורות אלו הן סדרה ארוכה של תלונות. בני ישראל התלוננו כאשר התערבותו הראשונה של משה החמירה את מצבם. אחר כך, בים סוף, הם אמרו למשה, "המפלי אין קברים במצרים לקחתנו למוות

במדבר? מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים? הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר, 'חדל ממנו ונעבדה את מצרים, כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר!' (שמות יד, יא-יב).

אחרי שחצו את הים בחרבה המשיכו להתלונן. תחילה על מחסור במים, אחר כך שהמים מרים, ואז על מחסור במזון, ואז שוב על מחסור במים. לאחר מכן, שבועות ספורים לאחר ההתגלות בהר סיני - הפעם היחידה בתולדות האדם שאלוהים התגלה לאומה שלמה - הם עשו את עגל הזהב. אם שרשרת ניסים חסרת תקדים אינה יכולה לחלץ מהעם הזה תגובה בוגרת, מה כן יכול?

זהו השלב שה' אומר בו: שיבנו משהו ביחד. צו פשוט זה גרם לבני ישראל להחליף את עורם. כל משך בניית המשכן לא נשמעו תלונות. האנשים והנשים תרמו - חלקם זהב, כסף או ארד, היו שהביאו עורות ויריעות, אחרים תרמו מזמנם ומכישורונם. הם תרמו כל כך הרבה, שמשה היה צריך לומר להם להפסיק. כלל גדול מתנסח כאן: אנחנו משתנים לא על ידי מה שאלוהים עושה למעננו, אלא על ידי מה שאנחנו עושים למענו.

כל עוד כל משבר נענה בנס, בני ישראל נשארו במצב של תלות. אין פלא שההתאוננות הייתה תגובת המחדל שלהם. כדי לצמוח אל הבגרות והאחריות צריכים היו להפוך ממקבלים סבילים של ברכות ה', ליוצרים פעילים. עם ישראל צריך היה להיעשות "שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית".¹ כך הוא גם בחייו של כל אדם: כדי לעבור מילדות לבגרות, צריך לעבור מההיכנות לבנייה.

היהדות היא קריאתו של אלוהים לנו ליטול את האחריות לירינו. הוא איננו רוצה שנסמוך על הנס. הוא איננו רוצה שנהיה

תלויים בזולתנו. הוא רוצה שנהיה לשותפיו, שנכיר בכך שכל מה שיש לנו בא ממנו – אבל מה שיעשה במה שיש לנו תלוי בנו, בבחירות שלנו, במאמצים שלנו. זהו איזון עדין שקשה להגיע אליו. קל לחיות חיי תלות. באותה מידה קל להיסחף לקצה השני, לאמירה "כחי וְעֵצָם יְדִי עֲשֶׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ה, יז). תפיסת העולם היהודית היא שכל מה שאנו משיגים הוא פרי מאמצינו, אך לא פחות מכך הוא תוצר של ברכת ה'.

בניית המשכן הייתה המיזם הגדול הראשון שבני ישראל ביצעו ביחד. הוא דרש מהם נדיבות וכישרון. הוא סיפק להם הזדמנות להחזיר לקב"ה מעט ממה שהוא נתן להם. הוא האציל עליהם את הכבוד שבעמל ובמעש היצירתי. הוא הביא לידי סיום את תהליך לידתם כאומה, וסימל את אתגרי העתיד המחכים להם. החברה שהם נקראו לכונן בארץ ישראל היא חברה שבה כל פרט יתרום את חלקו. היא נועדה להיות – כפי שקראתי לאחד מספריי – "הבית שאנו בונים ביחד".²

נמצאנו למדים שאחד האתגרים הגדולים ביותר של המנהיגות היא לתת לציבור הזדמנות לתת, לתרום, להשתתף. הדבר דורש צמצום עצמי של המנהיג, כך שישאיר גם לאחרים מקום להוביל. כמאמר הפתגם המיוחס ללא-רצה, "המנהיג הטוב ביותר הוא זה שהעם אינו מרגיש צורך להודות לו. כשמלאכתו נעשית ויעדו מושג, העם יאמר: 'עשינו זאת בעצמנו'".

אבחנה יסודית במדע המדינה היא זו שבין מדינה וחברה. המדינה מייצגת את מה שנעשה בשבילנו על ידי המנגנון הממשלתי, בעזרת הכלים של חוקים, בתי משפט, מיסוי ותקצוב. החברה היא מה שאנחנו עושים זה למען זה באמצעות קהילות, אגודות וולונטריות וארגוני צדקה ורווחה. אני מאמין שהיהדות

מעדיפה בבירור את החברה על פני המדינה, מפני שהיא יודעת – וזהו הנושא המרכזי בספר שמות – שלא מה שאלוהים או הזולת עושה למעננו משנה אותנו, אלא מה שאנו עושים למען הזולת. הנוסחה היהודית, כך נראה לי, היא "מדינה קטנה, חברה גדולה".

איש לא העמיק להבין את מהותה של חברה דמוקרטית יותר מאלקסיס דה-טוקוויל. כשביקר הוגה צרפתי זה בארצות הברית בשנות השלושים של המאה ה-19 הוא התרשם כי חוזקה של מדינה זו טמון במה שהוא כינה "אומנות ההתאגדות", אותה נטייה של האמריקנים להתקבץ בקהילות ובארגונים וולונטריים כדי לעזור זה לזה ולא להשאיר את המלאכה לממשלה ריכוזית. לו היה זה אחרת, לו היו הבריות תלויות לגמרי במדינה, החופש הדמוקרטי היה בסכנה.

באחת הפסקאות הבלתי נשכחות ביצירת המופת שלו 'הדמוקרטיה באמריקה' הוא אומר שעל הדמוקרטיות מרחפת סכנה של צורת דיכוי חדשה לגמרי, שלא הייתה כמוה בעבר. דבר רע יקרה כשאנשים יתקיימו בתוך עצמם ולמען עצמם בלבד, וייתירו את בקשת הטוב המשותף לממשלה. כך ייראו החיים במדינה כזו:

מעל לכל אלה [האזרחים] מתנשא שלטון אדיר ואפטרופסי, המקבל עליו להבטיח את הנאותיהם ולהשגיח על גורלם לבדו. זהו שלטון מוחלט, פרטני, סדיר, שקול, מתון ודואג לעתיד. אולי היה דומה לשלטון אבהי אילו שם לו כמוהו למטרה להכשיר את בני האדם לגיל הגברות; אלא שכל מבוקשו רק להשאירם ילדים לעולם ועד; נעים לו לראות את האזרחים בהנאותיהם, ובלבד שישומו בהן את כל מעייניהם. ברצון הוא פועל למען אושרם, אבל רוצה

שאלות לשולחן השבת:

- מהם לדעתכם הרעיונות והמסרים המרכזיים בספר שמות עד כה?
- נסו לחשוב על מיזם שקהילתכם יכולה להתאחד סביב בנייתו המשותפת.
- גם עשיית עגל הזהב הייתה מיזם שאיחד את העם סביב יצירה; מדוע היא בעייתית כל כך?

הוא להיות הגורם היחיד והפוסק היחיד בעניין; הוא דואג לביטחונם, חוזה מראש את צורכיהם ומבטיח את סיפוקם, מקל על תענוגותיהם, מנצח על ענייניהם העיקריים, מנהל את תעשייתם, מסדיר את עיזבונותיהם, מחלק את ירושותיהם; וכי לא יוכל לחסוך מהם כליל את טורח החשיבה ואת עמל החיים?³

טוקוויל כתב מילים אלו לפני כמעט מאתיים שנה, אך חוששני שתיאר נכונה את מגמת פניהן של חברות מסוימות באירופה כיום: הכול מדינה, אין חברה; מלוא כל הארץ ממשלה, ולקהילה כמעט אין מקום.⁴ טוקוויל לא היה הוגה דתי. בכתביו אין שום אזכור לתנ"ך. אבל החשש שלו היה לזה לזה שספר שמות מבטא. כאשר כוח מרכזי – ויהיה זה אפילו אלוהים בכבודו ובעצמו – עושה את כל מה שהעם צריך לעשות, התפתחותו של העם נתקעת. הוא מתלונן במקום לפעול. הוא נכנע בקלות לייאוש. כאשר המנהיג, משה במקרה שלנו, נעדר, העם עושה מעשים מטופשים כמו בניית עגל זהב.

יש רק פתרון אחד: להפוך את העם לאדריכל-שותף של גורלו, לתת לבניו לבנות משהו ביחד, לגבש אותם כקבוצה ולהראות להם שאינם חסרי ישע, שהם אחראים לפעול במשותף ומסוגלים לעשות זאת. ספר בראשית מתחיל בכך שאלוהים בורא את העולם כבית לבני האדם. ספר שמות נגמר בכך שבני אדם בונים את המשכן כ'בית' לאלוהים.

מכאן עיקרון היסוד היהודי, שאנו נקראים להיות שותפיו של הקב"ה בבריאה. ומכאן גם המסקנה: מנהיגים אינם פועלים בשם הציבור, אלא מלמדים אותו איך לפעול למען עצמו. לא מה שאלוהים עושה למענו סולל לנו את הדרך אל האחריות וזקיפות הקומה, אלא מה שאנחנו עושים למענו.

1 שבת י ע"א.

2 Jonathan Sacks, *The Home We Build Together: Recreating Society*, Bloomsbury Academic, 2009.

3 אלקסיס דה-טוקוויל, *הדמוקרטיה באמריקה*, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, תשס"ח, חלק רביעי, פרק שישי, עמ' 763.

4 אינני מבקש לרמוז שלממשלה אין תפקיד, ושיש להשאיר הכול לארגוני החברה האזרחית. רחוק מכך. יש דברים שרק ממשלות יכולות להשיג – וביניהם שלטון החוק, ההגנה על המולדת, אכיפת סטנדרטים אתיים וחלוקה הוגנת של מוצרים הנחוצים לקיום בכבוד. הכול עניין של איוון.